

УВОД

Реалност која испуњава свакодневицу појединца, групе и друштвено уређене заједнице, суштински је одређена компромисима и конфликтима, испољавајући тако дихотомну природу еволутивног хода људске цивилизације. Да ли је *tempus fugit*, као преобладајућа одредница битисања човека детерминисана уредним нередом збивања, те да ли хаос, у ствари, спречава строгу периодичност која би могла да има разорно дејство на друштвени живот људи? Да ли је одређена количина нереди неопходна за отвореност човекове мисли према новим утицајима и како би га припремила за брзу реакцију на промене у циљу прилагођавања и опстанка? Уколико би уредни неред био претпоставка развоја човечанства, то би подразумевало да хаос спречава строгу периодичност, која би за људски опстанак могла бити опасна као стројеви корак војника приликом преласка моста. Да ли је активна дисхармонизација друштвених збивања неумитни пратилац строге периодичности у природи и *condictio sine qua non* човекове могућности да природне законе повинује својим потребама?

Леонардо да Винчи¹ је сматрао да геометрија постоји у привидном хаосу природе. С друге стране, Мао Цедунг² тврди да се друштво увек налази између хаоса и стабилности, при чему хаос рађа промене, док је стабилност статична категорија, те да време мира није добро за развој. Јаз између ових опозитних становишта квалитативно превазилази Фридрих Шелинг, сматрајући да: „Основни опажај самог хаоса лежи у опажају апсолута. Унутрашња суштина апсолута, у којој је све као једно и једно као све, јесте сам првобитни хаос; али ту наилазимо на онај идентитет апсолутне форме и бесформности; јер тај хаос у апсолуту није пука негација форме, већ бесформност у највишој и апсолутној форми, као што је и обрнуто, највиша и апсолутна форма у бесформности: апсолутна форма, зато што је свака форма уграђена у све и све у сваку бесформност, зато што се управо у том јединству свих форми ниједна не разликује као посебна“.³

¹ Детаљније у: Da Vinci L., *A Treatise on Painting*, London, 1835.

² Детаљније у: Tse-tung M., *Selected Works*, Peking, 1960.

³ Šeling F.V.J., *Filozofija umetnosti*, Beograd, 1989., str. 162. i 163.

Као могући одговор намеће се идеја о неумитном заједничком дејству законитости и случајности, које, сасвим опозитно гвозденом детерминизму природних појава, *ad vitam aeternam* остаје апсолутна одредница друштвених феномена и релација. На основу наведеног могао би се извести закључак да без хаоса не би био могућ даљи развој људског друштва, у истој мери у којој би без постојања законитости егзистенција човечанства била доведена у питање. Да ли се у односу хаоса и реда налази родно место конфликта? Уколико јесте, конфликт са аспекта значаја за друштво и његов развој поред покретачког нужно мора имати и негативан ефекат, указујући тако на сопствену феноменолошку дихотомност, с обзиром да је суштински супротстављен сврси уређености поретка у било ком историјском моменту постојања људске заједнице.

Бавећи се даље друштвеним значајем конфликта, можемо закључити да је криминална активност једно од фактичких лица овог феномена, предодређено правно дефинисаном последицом. Будући да је криминална активност збирни израз недозвољених делатности човека, истраживачки оквири овог рада биће омеђени искључиво кривичним делом, правно детерминисаним нелегалним чином којим се *ad extrema* угрожавају темељне вредности институционализоване људске заједнице - живот и здравље човека, његова слобода и имовина. Како је кривично дело тежишни параметар нашег промишљања, биће и полазиште на теоријско-емпиријској маршрути нашег истраживања, чије аналитичке етапе ће се односити на појам кривичног дела, историјски приказ његовог друштвеног значаја, основне елементе од којих се састоји, као и на његово откривање.

МЕТОДОЛОШКИ ДЕО

1. Предмет истраживања

1.1. Теоријско одређење

Цивилизацијска претпоставка функционалности друштвене заједнице есенцијално је препозната, ван сваке сумње, у решавању и превазилажењу конфликта међу људима и социјалним групама, као појединачно и колективно одређеним чиниоцима људске заједнице. Правно регулисање представља нужан одговор на могуће изазове, које са хоризонта комплекса друштвеног битисања доносе социјална збивања, у широкој лепези своје инвентивности. Суштинска разноликост и бројност друштвених феномена узрокује постојање разноврсних конфликта, чији значај за друштво може бити различитог интензитета.

При избору предмета овог рада ограничили смо се теоријско-практичним параметрима садржаним у феноменолошкој узајамности општег односа друштвене заједнице и конфликта, сагледаној кроз посебност релације органа кривичног гоњења према криминалним ативностима, из које је апстрахована појединачност везе криминалистичке службе са кривичним делом и његовим извршиоцем *in concreto*. Ове параметре чине теоријско наслеђе криминалистичке науке и њене прогностичке развојне истраживачке смернице, са једне стране, баш као и искуства и изазови праксе криминалистичке полиције, са друге стране. Упоредо с тим, посматрамо криминалистику као науку изразите практичне сврсисходности, чије познавање доприноси решавању конфликтних одступања од правилности нормативно уређених социјалних односа.

У намери да истражимо могућности унапређивања ефикасности рада органа кривичног гоњења, а пре свега полиције, односно криминалистичке службе, сматрамо да је питање значаја начина извршења кривичног дела у криминалистичкој науци једно од темељних аксиома на основу кога се може утицати на оптимизацију праксе полиције,

тужилаштва и судства. У складу са тим, као предмет научног истраживања овог рада у целисти одређујемо начин извршења кривичног дела.

1.2. Просторно одређење

Важан чинилац сваке друштвене појаве је простор у коме се она испољава. У овом раду определили смо се за простор који подразумева територијално постојање замишљеног микро модела друштвене заједнице, која *in essentia* не прелази пет километара квадратних. Као пример, ослонили смо се на област надлежности 19. полицијске станице њујоршке градске полиције, односно подручје одговорности Полицијске станице београдске општине Врачар. Критеријум за одређивање оваквих узора за наш претпостављени модел друштвене заједнице била је политичко-економска важност објеката на наведеним подручјима и присутност различитих етничких, социјалних и културних група. Кроз свакодневне конфликте и компромисе између ових група, што су главна обележја њиховог постојања, развоја или регресије, формира се аутентичан друштвени миље.

У жељи да што потпуније прикажемо значај предмета истраживања кроз његову појавност *in praxi*, у раду смо са макро аспекта сагледали његово просторно одређење кроз примере конфликтних заједница у мексичким државама, аргентинским провинцијама, као и унутрашњим и приобалним областима Никарагве, те пограничним подручјима Хондураса.

1.3. Временско одређење

Неизоставни феноменолошки међаш проучаване друштвене појаве, њена временска детерминисаност, *in specie* упућује на нашу истраживачку темпоралну оријентисаност. Имајући у виду значај прогностике начина извршења деликта за ојачавање проактивно усмереног рада органа кривичног гоњења, а пре свега криминалистичке полиције, овај рад је посвећен креирању превентивне стратегије према изазовима конфликтних односа у

замишљеном микро моделу вишенационалне, социјално дивергентне и мултикултуралне друштвене заједнице, из којих извиру криминалне активности. На темељу постојећих полицијских искустава, однутих у рухо криминалистичке теорије, градимо концепт приступа предмету научног истраживања, феномену *modus operandi*, у временским оквирима прогностике могућих криминалних активности.

2. Циљеви истраживања

Од наведених постулата криминалистичког резоновања, једино питање које се односи на начин извршења - *modus operandi* кривичног дела, представља укупност тежишта осталих питања, те директно указује на особености извршиоца, а тиме и на његову препознатљивост, која омогућава да буде идентификован. *Modus operandi* је криминалистички феноменолошки одраз начина извршења кривичног дела као кривичноправног института и, како сматрамо, есенцијално доминанто питање у највећем броју случајева, због чега анализа његовог значаја представља телеолошку окосницу овог рада.

Да би кривично дело постојало, оно нужно мора бити извршено. Управо због ове непобитне тврдње, начин извршења директно указује на постојање кривичног дела и његовог учиниоца. Намеће се закључак да се питање начина извршења искључиво поставља када је кривично дело извршено, што даље значи да је његово постојање недвосмислено утврђено. Мишљења смо да је начин извршења феноменолошки повезан са откривањем кривичног дела, јер се *modus operandi* као криминалистичко питање искључиво доводи у везу са постојећим извршеним кривичним делом. Одговор на питање како поспешити рад криминалистичке службе ради откривања кривичног дела и његовог учиниоца, поставља *ipso facto* координате за дефинисање циља предметног научног истраживања. Посматрајући *modus operandi* као полицијско полазиште у откривању кривичног дела и његовог учиниоца, као и да је у феноменолошком смислу *modus operandi*

апсолутни чинилац постојања кривичног дела, закључујемо да је начин извршења кључан за постојање кривичног дела, јер указује на његово извршење, што је услов без кога кривично дело не би постојало, па тиме не би ни могло бити откривено.

Такође, сматрамо да *modus operandi* може указивати и на могуће извршење још неизвршеног кривичног дела, дакле на извршење претпостављеног кривичног дела. Због овог потенцијалног квалитета временске дводимензионалности одређујемо начин извршења кривичног дела *ex tunc*, уколико је кривично дело извршено и *ex nunc*, уколико је деликт могућ и очекиван. Ова дихотомност феномена *modus operandi* отвара питање његове везе са могућношћу криминалистичког предвиђања потенцијалних деликата и истиче његову теоријску важност за развој криминалистичке прогностике као самосталне научне дисциплине. Због тога тврдимо да утврђивање значаја начина извршења деликта у криминалистичкој науци доприноси оснаживању функционалности *криминалистичке прогностике* и тако представља научни циљ овог рада.

Наведено поред прогностичког истиче и превентивни значај феномена *modus operandi*, чиме се отвара и питање ојачавања проактивног деловања органа унутрашњих послова. Тако се у могућности откривања кривичног дела огледа иницијални значај начина његовог извршења, док се у предузимању полицијских активности на откривању делинквента може истаћи финални значај *modus operandi*, као водећег златног питања криминалистике. У ужем смислу, феномен *modus operandi* односи се искључиво на начин извршења кривичног дела, док у ширем смислу обухвата и врсту кривичног дела, време, место и средство његовог извршења, жртву, саизвршиоца и мотив за његово извршење. У вези са претходно разматраним феноменолошким капацитетима начина извршења кривичног дела, те волуменом његове важности за утврђивање постојања кривичног дела и идентификовање и проналажење његовог учиниоца, за практични циљ овог рада одређујемо значај феномена *modus operandi* за унапређење рада криминалистичке службе, како у превентивном смислу, тако и *post factum*.

3. Хипотезе

Lege artis, полазећи од става да је хипотеза условљена дефинисаним предметом и циљем научног истраживања, хипотетички оквир истраживања у овом раду чиниле би следеће хипотезе:

Општа хипотеза: Начин извршења има значај за откривање кривичног дела, како у смислу развоја криминалистичке прогностике као самосталне научне дисциплине, тако и у смислу унапређивања радне методологије криминалистичке полиције да *in optima forma* предвиђа и истражује на оперативном, тактичком и стратешком нивоу, врсте, обим, облик и интензитет криминалних активности.

Посебне хипотезе:

1. Начин извршења деликта према значају за идентификовање извршиоца кривичног дела обухвата: врсту кривичног дела; време, место и средства његовог извршења; жртву, саизвршиоца и мотиве за његово извршење.

2. Начин извршења кривичног дела представља полазиште у поступању криминалистичке полиције ради откривања кривичног дела и његовог извршиоца.

3. Начин извршења кривичног дела је апсолутни чинилац постојања кривичног дела, јер директно указује на фактичку и правну чињеницу постојања деликта, а тиме и на нужно постојање његовог извршиоца.

4. Начин извршења кривичног дела има превентивни значај.

5. Начин извршења кривичног дела због свог фактичког значаја за откривање кривичног дела чини основу за самостални теоријски развој криминалистичке прогностике, као научне дисциплине *per se*.

4. Методи истраживања

Сходно принципу да се предмету и циљу истраживања морају примерити адекватни научни методи који ће бити примењени, опредељујемо се за методолошки приступ који би *ad prima* подразумевао употребу лексичког, историјског, социолошког, дескриптивног, нормативног, телеолошког, компаративног и статистичког метода, као и употребе анкете.

Комплексан методолошки задатак сагледавања значаја феномена *modus operandi*, како са теоријског, тако и са практичног аспекта, могао би бити савладан прецизним језичким одређивањем и описивањем, утврђивањем односа и веза са кривичним делом и другим криминалистички релевантним феноменима, упознавањем историјског развоја њихове релације, те анализом њихових суштинских елемената. Посебно истичемо важност анализирања појединачног односа криминалистичке полиције и кривичног дела, који је апстрахован из посебног нивоа релације органа кривичног гоњења и криминалне активности и произилази из међусобних утицаја друштвене заједнице и конфликта заступљених на општој разини методологије научног истраживања.

Такође, сматрамо да би употреба телеолошког метода била целисходна, имајући у виду да је научни циљ предметног рада усмерен на утврђивање теоријског значаја начина извршења деликта у криминалистичкој науци и његовог доприноса оснаживању функционалности криминалистичке прогностике као посебне научне дисциплине.

Практични циљ нашег научног истраживања одређен је утврђивањем значаја начина извршења кривичног дела у пракси органа кривичног гоњења, због чега су неопходни компаративни, нормативни и телеолошки метод, као кључни методолошки алати којима ће бити разрађена питања међусобних односа феномена *modus operandi* и откривања кривичног дела.

Поред наведеног, императив прагматичне сврховитости предметног рада неизоставно се мора поткрепити емпиријским истраживањем, које се може спровести уз помоћ анкете и статистичког метода. У складу са научноистраживачким оквирима овог рада, за носиоце анкете изабрани су полицијски службеници криминалистичке полиције,

чији задаци су усмерени на сузбијање најтежих видова криминалних активности, пре свега у области крвних, сексуалних и имовинских деликата.

Овакав методолошки приступ би могао *in sano sensu* допринети формирању ваљане полазне основе и путоказа за научне радове који би уследили, пре свега у области развоја теоријског темеља и практичне намене научних и фактичких домета криминалистичке прогностике. На овај начин допринело би се унапређењу радне методологије криминалистичке службе фокусиране на откривање кривичног дела, расветљавању околности под којима је извршено, те идентификовању, проналажењу и лишењу слободе његовог извршиоца.

5. Извори сазнања

Као изворе сазнања у овом раду, које ћемо консултовати при конструкцији теоријско-практичне форме и намене нашег научног истраживања, изабрали смо:

1) књиге из предметне научне и стручне области (укључујући специјализоване монографије и стручне часописе);

2) релевантне стручне чланке (узевши у обзир и адекватне научне радове);

3) позитивноправне законске текстове из тежишног и других квалитативно поредивих законодавстава у Европи, Азији и Северној Америци и

4) интернет адресе са одговарајућим научним, стручним и нормативним садржајима.

Наведене изворе сазнања уврстићемо, по азбучном реду, у јединствени списак са референцама литературе која ће се користити у изради овог рада.

6. Оквири истраживања и структура рада

Очекујемо да ће *stricto sensu* бити потврђен значај феномена *modus operandi* за откривање кривичног дела, чиме ће криминалистичка прогностика бити унапређена и препозната као самостална научна дисциплина, што ће допринети развоју радне методологије криминалистичке полиције у правцу унапређивања могућности стратешког, тактичког и оперативног предвиђања криминалних активности. *Нас менте*, оправданост предложеног докторског рада налазимо у ојачавању проактивног деловања органа кривичног гоњења кроз практичну примену теоријских капацитета криминалистичке прогностике. Сматрамо да се на тај начин *vere* може допринети *in favorem* заштити система формалне социјалне контроле, а тиме и виталних вредности сваке нормативно уређене друштвене заједнице.

Докторски рад под називом *Значај начина извршења за откривање кривичног дела*, поред увода, методолошког дела и завршних разматрања, садржи три главне тематске целине.

У првом делу у фокусу истраживања биће институт кривичног дела. Структура ове целине састојаће се из четири поглавља, са следећим садржајем: 1) разматрање појма кривичног дела кроз призму лексичког и упоредноправног аспекта; 2) историјски приказ друштвеног значаја кривичног дела; 3) основни елементи кривичног дела узевши у обзир и његове посебне и допунске чиниоце и 4) откривање кривичног дела.

Други део биће посвећен феномену начина извршења кривичног дела и садржајно организован у три поглавља, која ће се односити на: појам начина извршења кривичног дела, врсте начина извршења кривичног дела и феномен *modus operandi*, са посебним освртом на неке савремене појавне облике криминала и начине њиховог извршења, при чему ће у обзир бити узети социјални инжењеринг, криминалне активности против деце, трговина људским органима, еколошки и сајбер криминалитет.

Трећи део докторског рада односиће се на значај начина извршења кривичног дела и у три поглавља разрадити питања његове теоријске и практичне важности, са

приказивањем модела конфликтних заједница на примерима Мексика, Никарагве, Хондураса и Аргентине, док ће у финалном поглављу пажња била посвећена значају криминалистичке прогностике као изразу превентивног квалитета феномена *modus operandi*.

На крају ће бити изнети резултати истраживања и завршна разматрања, уз навођење коришћене литературе.

I КРИВИЧНО ДЕЛО

1. Појам кривичног дела

1.1. Лексички аспект

Гледано са становишта лексике, *кривично дело* је синтагма чија је главна реч *дело*, а помоћна реч придев изведен од именице *кривица*. У семантичком смислу, атрибут *кривично* суштински одређује сврховитост појма *дело*, детерминишући посебност његовог значењског идентитета. Термин *кривично дело* у етимолошкој равни везујемо за порекло речи *дело* и *кривица*.

Термин *дело* има старословенску основу у речи *d0<nj=*, која се временом развила у црквенословенски термин *d0<nãe*, не мењајући своје првобитно двојако значење *дело* и *посао*.⁴ Због наведеног заједничког лингвистичког корена и сасвим могуће семантичке везе *посао-делатност-чињење-рад*, порекло појма *дело* покушаћемо даље да истражимо

⁴ Петковић С., *Речник црквенословенскога језика*, Сремски Карловци, 1935., стр. 65.